

*Eldan MUJANOVIĆ*¹

FINANCIAL INVESTIGATION OF CRIME (Petrus C. Van Duyne, ed.)²

Evropsku sigurnosnu paradigmu zadnjih dvadesetak godina karakteriše pojava sasvim novih izvora ugrožavanja koji ovaj put nemaju militaristički karakter. U prvi plan dolaze opasnosti koje sa sobom nose sve rasprostranjenija pojava organiziranog kriminala sa multidimenzionalnim konsekvencama po stabilnost društava u cjelini. Problemi koje sa sobom nose zloupotreba opojnih droga, trgovina ljudima i ilegalne migracije, ilegalna trgovina naoružanjem, ekspanzija ekonomskog kriminala, korupcija, pranje novca i sl. , te sve slabija sposobnost institucija formalnog društvenog nadzora da adekvatno reaguju na ove pojave doveli su do promišljanja o sasvim novom konceptu suzbijanja svih formi organiziranog kriminala. Početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća postalo je evidentno da se putem ograničavanja finansijskih potencijala kriminalnih organizacija može efikasnije suprotstavljati svim pojavnim oblicima organiziranog kriminala.

U tom smislu se govori o "Ahilovoj peti" organiziranih kriminalnih aktivnosti, aludirajući pritom na proces legalizacije sredstava nastalih ilegalnim djelatnostima (pranje novca) koje se smatraju najslabijom karikom u tzv. kriminalnom poduzetništvu. S obzirom da je jedan od ključnih imperativa kriminalističke profesije pitanje identifikacije, govoreći u smislu ulaženja u trag nezakonitim izvorima finansijskih sredstava, postavlja se pitanje o modalitetima otkrivanja i dokazivanja

---

¹ Eldan Mujanović je asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka.

² Wolf Legal Publishers (WLP), 2003.

organiziranih kriminalnih djelatnosti kroz prizmu finansijskog aspekta kriminala. Upravo o finansijskim istragama kriminala govori knjiga eminentnih holandskih naučnika³ i praktičara "*Financical investigation of crime*", koja pored značajnog doprinosa u definisanju i određivanju pojma finansijske istrage predstavlja jedinstven instrument potreban za sticanje potrebnih znanja o načinima provođenja finansijskih istraga s ciljem provođenja zakona.⁴

U samom uvodu profesor Michael Levi ukazuje na značaj objavljivanja jedne ovakve knjige naglašavajući njen doprinos u reaktuelizaciji primjene finansijskih istraga u suzbijanju kriminaliteta, usput pohvaljujući preciznost definicije finansijske istrage kriminala koju su ponudili autori.

U prvom poglavlju autori daju kratki historijski pregled aplikacije finansijskih istraga u rasvjetljavanju kriminaliteta, te se pozivaju na neke od najpoznatiji slučajeva iz kriminalističke i sudske praske u kojima je značajnu ulogu u privođenju pravdi pojedinaca kao što su Al Capone i dr. , odigrala temeljita finansijska istraga njihovih nelegalnih aktivnosti. Ovakvim pristupom, autori ukazuju na činjenicu da finansijska dimenzija u otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela, posebno organiziranog kriminala, nije nikakav *novum*, već se radi o reaktuelizaciji već poznatog metoda koji je dobio na značaju pokretanjem inicijative za sprečavanje pranja novca grupe sedam najrazvijenijih zemalja (G7) početkom 1990. godine.

---

³ Urednik knjige je profesor Petrus C. Van Duyne (Faculty of Law Department of Criminal Law Tilburg, The Netherlands), a koautori su Marcel Pheijffer (Nyenrode Faculty, Nyenrode and Universiteit Leiden), Hans G. Kuijl, Arthur Th. H. Van Dijk i Gerard J. C. M. Bakker.

⁴ Pored uvoda koji potpisuje uvaženi profesor kriminologije Michael Levi sa univerziteta u Cardifu (Velika Britanija), knjiga se sastoji od devet poglavlja te dodatnih sadržaja kao što su popis literature, pojmovnik i indeks autora (str. 183. - 197.).

Objavlivanjem prvog izvještaja FATF-a⁵ o ukupnom iznosu finansijskih sredstava u posjedu krijumčara opojnih droga u svijetu, koji se u tom trenutku procjenjivao na 300 milijardi US\$ godišnje, tražilo se mobilisanje svih resursa na ograničavanju finansijskih resursa kriminalnih organizacija širom svijeta. Autori također opisuju proces podizanja "finansijske svjesnosti" u tom periodu u Velikoj Britaniji, Holandiji i Njemačkoj, a što je, kako tvrde, bila direktna posljedica povećanog straha od organiziranog kriminala u tim zemljama. Na kraju poglavlja, slikovito opisujući prednosti kriminalnih organizacija (s obzirom na njihovu finansijsku moć) kao utrku u kojoj oni "ubrzavaju u novom BMW-u dok ih snage za provođenje zakona pokušavaju stići malom Ladom", autori nalašavaju da se ta prednost može anulirati smislenim finansijskim usmjeravanjem krivičnih istraga.

O razvoju finansijske kriminalne politike autori pišu u drugom poglavlju, prikazujući neke od instrumenata finansijskih istraga u SAD-u koji su bili sadržani u nekoliko zakona⁶. Pomenuti zakoni su doneseni s ciljem ekstenzivne primjene instituta oduzimanja imovinske koristi nastale kaznenim djelom, uzimajući u obzir jedno od osnovnih pravnih načela da niko ne može zadržati nezakonito stečenu imovinsku korist. Ono što je u tim pravnim izvorima bilo najznačajnije jesu dosta modificirana načela koja se tiču tereta dokazivanja. Naime, u slučajevima oduzimanja imovine nastale kriminalnom djelatnošću, teret dokazivanja pada na vlasnika takve imovine, dok je država trebala samo dokazati "vjerovatnu sumnju da je ta imovina olakšavala kriminalnu aktivnost" (str. 10). Ovakve poteze u SAD-u autori nazivaju drakonskom legislativom koja je prema njima poslužila u ratu protiv zloupotrebe opojnih droga kao instrument za punjenje "Nacionalnog fonda oduzete imovine", koji je sa početnih 25 miliona US\$ tokom 1985. godine narastao na 500 miliona US\$ u toku narednih pet godina.

⁵ Radna grupa za finansijske mjere u suzbijanju pranja novca je međuvladino tijelo zaduženo za kreiranje i promoviranje politike suzbijanja pranja novca. Osnovano je 1989. god. na Samitu šefova država ili vlada sedam industrijski najrazvijenijih zemalja (G7) i trenutno se sastoji od 29 zemalja i 2 međunarodne organizacije. Ova grupa je 1990. god. predvidjela mnoge zadatke u okviru 40 preporuka o suzbijanju pranja novca koje su postale jedinstveni međunarodni standard suzbijanja pranja novca.

⁶ Autori tu misle na: US Comprehensive Forfeiture Act iz 1984. godine, zatim poznati US RICO Act iz 1970. godine, te US Comprehensive Crime Control Act.

Posmatrajući evropski razvoj na ovom području, autori primjećuju da je u inicijalnoj fazi pažnja bila posvećena sve prisutnijoj pojavi prevara u finansijskom poslovanju. Tome je značajno pogodovala pojava nekoliko skandala i zloupotreba javnih budžeta u nekoliko evropskih zemalja početkom devedesetih godina, što je za posljedicu imalo poduzimanje organizacionih i institucionalnih koraka u Holandiji i Velikoj Britaniji (formiranje istražnih komisija, komiteta a kasnije i stalnih tijela za suzbijanje prevara u finansijskom poslovanju⁷). Za razliku od ovih država, u Njemačkoj je 1976. godine donesen Zakon o suzbijanju ekonomskog kriminala, koji je, prema mišljenju autora, bio jedan od prvih normativnih osnova za borbu protiv rastućeg finansijskog kriminala.

Prateći razvoj ovakve kriminalne politike na području Evrope, autori ukazuju da se polovinom osamdesetih interesovanje pomjera na područje pranja novca, čemu su doprinijele rezolucije Vijeća Evrope o prevenciji pranja novca u kontekstu sveobuhvatne borbe protiv zloupotrebe opojnih droga. Na istom mjestu autori daju jedan kratak hronološki prikaz nastanka inicijativa posvećenih prevenciji pranja novca, na osnovu čega se stiče jasna slika o pojačanom intenzitetu razvoja finansijske kriminalne politike u posljednjih par desetljeća.

U posljednjem dijelu ovog poglavlja autori klasificiraju sve bitne elemente koji determinišu jednu sveobuhvatnu definiciju finansijske istrage koju određuju kao: "prikupljanje, kontrolisanje, kompletiranje, obradu i analiziranje finansijskih i/ili povezanih podataka u svrhe provođenja zakona". U ovom kontekstu autori diferenciraju *taktičku* od *strateške* finansijske istrage, navodeći pritom da je prva zasnovana na pojedinačnim slučajevima, a njeni rezultati trebaju biti *input* za strateško prikupljanje podataka koje je osnova za mikro i makro analize trenutačne kriminalne ekonomije. Pored ovoga, autori definišu glavne ciljeve obje vrste finansijskih istraga, naglašavajući da se radi o uzajamno zavisnim finansijskim analizama kriminalnih aktivnosti.

---

⁷ Serious Fraud Office kao nasljednik nedovoljno efikasne Fraud Investigation Group

U poglavlju *The economies of crime and law enforcement*, autori detaljno objašnjavaju karakteristike kriminalnog poduzetništva povlačeći paralele između legalnih ekonomskih aktivnosti i odnosa unutar "kriminalne ekonomije" uz mogućnosti finansijskih istraga takvih nelegalnih aktivnosti. Na veoma interesantan način objašnjene su nelogičnosti pojma „kriminalna ekonomija“, uz naglasak da koncept ekonomije uključuje izvjestan nivo reda, zakonitosti i izvjesne prediktivnosti, dok pojam kriminala sadrži kršenje reda, ne samo zakonskog odnosno moralnog već i ekonomskog reda.

U analizi pojedinih kriminalnih tržišta sa aspekta kriminalne ekonomije, koja uključuje povećanu proizvodnju (zabranjenih proizvoda) i smanjenje troškova kriminalne djelatnosti, autori smatraju da takva tržišta trebaju ispunjavati uslove rasprostranjenosti, kontinuiteta i generiranja novčanih tokova. Autori smatraju da se u industrijaliziranim zemljama mogu prepoznati dvije ekonomske oblasti koje zadovoljavaju ove kriterije, a to su "tržište prevara" i "tržište zabranjenih dobara". U daljoj elaboraciji ova dva pojma autori u prvoj grupi "tržišta prevara" razlikuju prevare na štetu javnih budžeta (poreske utaje, prevare u sistemu PDV-a, carinske malverzacije, utaje doprinosa socijalnih davanja i sl.) i u tom dijelu knjige su prikazane brojne karakteristike ovakvog vida kriminalne djelatnosti koja, prema mišljenju autora, posjeduje značajne karakteristike organiziranog tržišnog postupanja (kao što su organizacija, kontrola, mreža saradnika i sl.). Kao drugi oblik prevara koje se pojavljuju na ovom tržištu autori navode komercijalne prevare koje još nazivaju i "horizontalne prevare", misleći pritom na prevare između različitih poslovnih subjekata. U tom smislu prepoznaju tri tržišta na kojima se u najvećem broju vrše ove vrste prevara, a to su: tržište organiziranih investicijskih prevara, tržište krivotvorenih proizvoda, te tržište prevara sa kreditnim karticama. U daljem nastavku knjige autori posebno analiziraju ove tri kategorije odnosno pokušavaju uočiti osnovne karakteristike kriminalnog poduzetništva na ovim tržištima.

Što se tiče oblasti koju autori nazivaju "tržištem zabranjenih dobara", u knjizi su data objašnjenja za tržište opojnih droga kroz ekonomske i finansijske aspekte u odnosu na provođenje finansijskih istraga. Autori u tom smislu smatraju da je ovaj vid kriminalne djelatnosti uslovljen mogućnostima lakog pristupa ponudi i potražnji na tržištu, dobro uvježbanim osobljem koji će izvršavati pojedine poslove kao i početnim kapitalom. Dodatni faktori mogu uticati na opstojnost ovakvog kriminalnog poduzetništva, a što se prije svega odnosi na mogućnost prikrivanja ovakvih aktivnosti. Kroz prizmu ovih faktora autori u nastavku objašnjavaju karakteristike tržišta pojedinih grupa opojnih droga (kanabis, heroin, kokain i sintetičke droge).

S obzirom na činjenicu da se u kontekstu ovih izlaganja o "kriminalnoj ekonomiji" na nekoliko mjesta pojavljuje termin „organizirani kriminal“, autori smatraju da je potrebno ozbiljno se pozabaviti analizom postojećih definicija ovog pojma, naglašavajući njihovu empirijsku deficitarnost. U odnosu na definicije organiziranog kriminala autori razlikuju dva ključna pristupa i to: pristup enumeracije i „formula“ pristup. Pokušavajući kroz pristup operacionalizacije, koji je karakterističan za bihejvioralne nauke, otkloniti nedostatke postojećih definicija organiziranog kriminala, autori zaključuju da je sa aspekta empirijske nauke koncept organiziranog kriminala neempirijska društvena i mentalna konstrukcija kojoj se ipak ne može osporiti društvena i politička realnost.

U nastojanju da pobliže odrede pojam koji bi odgovarao društvenoj konstrukciji organiziranog kriminala autori smatraju da je konkretna organizaciona struktura kriminalnog poduzetništva determinisana vrstom aktivnosti u koju je uključena. U tom smislu autori analiziraju organizacionu strukturu kriminalnih organizacija koje se bave trgovinom zabranjenim dobrima (opojne droge) i uslugama (reketiranje) odnosno raznim vrstama prevara. Na kraju ovog poglavlja, analizirajući utjecaj službi za provođenje zakona na oblikovanje ovih i sličnih tržišta, autori zaključuju da napredak u superviziji i pojačane kontrole državnih organa imaju pozitivne efekte (zastašivanje pojedinih poduzetnika da ne krše zakone), ali da će oni

koji opstanu na ovim tržištima uprkos takvim aktivnostima, mnogo toga naučiti u odnosu na slabosti u njihovim organizacijama i prisutnost neprijateljskih elemenata (službe za provođenje zakona) na "njihovom" tržištu.

O sadržajima i ciljevima finansijskih istraga autori pišu u četvrtom poglavlju ove knjige (*Contents and targets of financial investigation*), gdje naglašavaju da je područje primjene finansijskih istraga mnogo šire od ranije spomenutih najčešćih tržišta kriminalnog poduzetništva. Autori smatraju da se radi o multidimenzionalnom pristupu koji ne varira mnogo u odnosu na tradicionalne načine razmišljanja u istragama. Analizirajući komponente finansijskih istraga autori smatraju da se ovaj proces sastoji u prikupljanju i analizi finansijskih i informacija povezanih sa finansijskim ponašanjem, te u kreiranju i testiranju hipoteza.

Ranije je spomenuto da autori prave razliku između taktičke i strateške finansijske istrage, a u ovom poglavlju vrše detaljnu elaboraciju ciljeva svake finansijske istrage pojedinačno. Tako navode da ciljevi taktičke finansijske istrage trebaju biti: prikupljanje taktičkih finansijskih informacija, procjena ili računanje iznosa nezakonito stečene imovine, praćenje traga ove imovine te njeno oduzimanje. Što se tiče strateške finansijske istrage, autori smatraju da ciljevi i funkcije takve istrage trebaju biti: prikupljanje taktičkih informacija, procjena rizika i analize, upravljanje informacijama, uočavanje formi kriminalnog ponašanja kao i prikupljanje informacija o zakonodavnim mjerama.

U nastavku poglavlja autori objašnjavaju multidisciplinarni karakter finansijskih istraga kroz nivo potrebni znanja za provođenje ovih aktivnosti, kao što su nivo osnovnih policijskih znanja, nivo osnovnog poznavanja poslovanja, srednji nivo poznavanja poslovne administracije i trgovine, viši nivo poznavanja poslovne organizacije, nivo poznavanja računovodstva, akademske finansijske ekspertize, te naučni nivo znanja u ovim oblastima. Na kraju poglavlja autori se osvrću na ciljeve krivične procedure i kažnjavanja u slučajevima gdje je bila primjenjena finansijska istraga, postavljajući veoma

interesantna pitanja o stvarnim ciljevima kriminalne politike na ovom polju. Analizirajući svaki od pojedinih ciljeva za koje smatraju da trebaju biti imperativ kriminalne politike, autori zaključuju da krajnji cilj treba biti sadržan u restorativnoj pravdi, tj. približnom vraćanju u *status ante quo*, što bi uključivalo maksimalnu primjenu politike konfiskacije kako je autori nazivaju, tj. ekstenzivnu primjenu instituta oduzimanja imovinske koristi nastale krivičnim djelom. Idući dalje od ovog horizonta, smatraju da krajnji cilj kriminalne politike treba biti prevencija razvoja kriminalnog poduzetništva u cjelini, čemu u značajnoj mjeri treba doprinijeti sve šira primjena finansijskih istraga.

O motivacionim faktorima kriminalnog poduzetništva, te o upravljanju rizicima autori govore u petom poglavlju knjige (*Criminal profit expectancy and balanced crime reduction*, str. 103-120). Napominjući da socijalno okruženje u kojem se javlja kriminalno poduzetništvo karakteriše visok stepen nepovjerenja i prisustvo stalne opasnosti od otkrivanja nelegalnih aktivnosti, autori kao tri ključna uslova postojanja kriminalnog poduzetništva navode profit, očekivanja i organizacione perspektive. U dijelu koji se odnosi na objašnjenje motivacionih faktora kriminalnog poduzetništva (autori ih nazivaju "psihopatologija organiziranog kriminala", str. 105) kroz analizu postojećih kriminoloških teorija o motivacionim faktorima kriminalnog ponašanja, autori smatraju da je glavni pokretač kriminalnog poduzetništva očekivanje profita od bavljenja tom nezakonitom djelatnosti. U nastavku poglavlja se postavlja pitanje da li je za ispunjavanje očekivanja potrebno uspostaviti kriminalnu organizaciju?

Autori ponovno naglašavaju svoj stav sa početka knjige u odnosu na ovo pitanje te smatraju da većina kriminalnih "solidno izgrađenih organizacija", kako ih se naziva u policijskim i tužilačkim izvještajima, predstavljaju društvene i pravne konstrukcije često izvedene iz niza fragmentiranih zapažanja. S ciljem argumentiranja ovakvog stava autori elaboriraju dva karakteristična kriminalna poduzetništva, tj. industriju mafijaške zaštite (reketiranja) i trgovinu zabranjenim dobrima. Zaključak ovog poglavlja posvećen je pitanjima upravljanja rizicima u kriminalnom poduzetništvu te odnosima finansijskih

istraga i očekivanja od kriminalnog poduzetništva. Stav autora je da finansijske istrage mogu uticati na kriminalno poduzetništvo u sljedećim parametrima:

- direktni poslovni organizacioni troškovi
- troškovi provođenja zakona; rizici od hapšenja i oduzimanja imovine
- očekivanja profita

U odnosu na ove kategorije autori smatraju da je cilj finansijskih istraga redukcija atraktivnosti bilo kojeg kriminalnog tržišta, povećanje rizika ulaska u takve aktivnosti i njihovo balansiranje na štetu očekivanja profita od kriminalnog poduzetništva. U zaključku iznose hipotezu da povećanje troškova bavljenja kriminalnim poduzetništvom, uz istovremeno smanjivanje očekivanja za profitom može rezultirati povećanjem organizacione orijentacije. Odgovor na ovakvu situaciju, navodi se u zaključku, može biti vješta finansijska istraga i akumulacija znanja u rukama nadležnih organa.

O načinima pranja novca nastalog bavljenjem kriminalnim poduzetništvom autori govore u sljedećem poglavlju knjige. Podsjećajući na brojne inicijative međunarodnih organizacija posvećene borbi protiv pranja novca, autori postavljaju pitanje koliki je zapravo udio "prljavog novca" u GDP-u pojedinih zemalja, odnosno pokušavaju prikazati koliki dio takvog novca se zaista pokušava legalizirati kroz proces „pranja“ novca. Tako u nastavku poglavlja o kriminalnom poduzetništvu i novcu koji derivira iz takvih aktivnosti autori navode da se radi o tzv. "akvarijumskoj ekonomiji", misleći pritom da većina takvog novca kruži među kriminalcima, a da se ostatak investira u područje tradicionalnih "odušaka" za "prljav" novac (nekretnine, skupi automobili, drago kamenje, plemeniti metali i sl.). Govoreći o vještinama „pranja“ novca, a polazeći od poznate izreke da "novac ne miriše", autori analiziraju proces „pranja“ novca kao četiri uzajamno povezane faze: polaganje, raslojavanje, integraciju i usmjeravanje, te pokušavaju dati odgovor na pitanje da li postoje indikatori koji ukazuju na to da se kriminalna tržišta nalaze pod pritiskom usljed pojačanih mjera protiv pranja novca.

U posljednjem dijelu poglavlja autori „pranje“ novca posmatraju kao metodu finansijskog menadžmenta, te daju pregled nekoliko otkrivenih slučajeva pranja novca u različitim državama svijeta gdje ukazuju na specifičnosti slučajeva „pranja“ novca u kojima se se radilo o relativno manjim iznosima novca u odnosu na one gdje je bilo riječi o "velikom kriminalnom novcu". U odnosu na karakteristike *modus operandi*-ja jednih i drugih ukazuju na mogućnosti efikasnog otkrivanja takvih slučajeva „pranja“ novca.

S obzirom na ranije definisane ciljeve finansijskih istraga kriminala, autori u narednom poglavlju (*Equipment and tools in practice*) govore o vještinama i znanjima potrebnim za efikasno provođenje ovih istraga. Autori smatraju da eksperti u ovoj oblasti nisu ograničeni isključivo na pronalaženje, izuzimanje i analiziranje finansijske dokumentacije, već se djelokrug njihovih postupaka proteže na mnogo veći broj područja dokazivanja (kao što su primjena posebnih istražnih radnji, pretrage prostorija, prikupljanje drugih materijalnih dokaza i sl.). U tom smislu autori govore o nekim najznačajnijim instrumentima (ili kako ih oni nazivaju „alatka“) kontrole poslovanja, bilo da se radi o velikim korporacijama ili preduzeću sa samo jednim uposlenikom, a koje služe utvrđivanju postojanja kriminalnog poduzetništva u tim poslovnim subjektima. Ove instrumente kontrole dijele u devet kategorija, te u nastavku poglavlja detaljno objašnjavaju značaj svakog instrumenta posebno. Vrijedi spomenuti da se radi o sljedećim instrumentima:

1. Istraga unutar sistema administrativne organizacije i interne kontrole
2. Analitičke procedure
3. Koherentne kontrole
4. Analiza interne i eksterne dokumentacije
5. Normativni podaci
6. Kontrole na licu mjesta
7. Informacije koje se odnose na kontrolisane subjekte
8. Drugi instrumenti kontrole

Na kraju poglavlja prezentovana je analiza slučaja provedene kontrole poslovanja kompanije „Clean Waste“ koja se bavi prikupljanjem i reciklažom različitih vrsta otpada, među kojima se nalaze i opasne hemijske supstance. U ovoj analizi autori objašnjavaju hronološku primjenu ranije navedenih instrumenata kontrole, čime se jasno stiče predstava o uzajamnoj povezanosti ovih metoda i njihovoj aplikativnosti u otkrivanju kriminalnog poduzetništva koje se nerijetko krije iza paravana naizgled legalnih poslovnih aktivnosti.

Pri kraju poglavlja (*Tactical and strategic investigation in practice*), autori s praktičnog aspekta govore o taktičkoj i strategijskoj finansijskoj istrazi kriminala dajući pritom prikaz nekoliko veoma interesantnih slučajeva otkrivanja kriminalnog poduzetništva koje se nerijetko pokušava prikriti naizgled legalnim poslovnim operacijama. U tom smislu, prikazujući dvije funkcije taktičke finansijske istrage (prikupljanje dokaza i ulaženje u trag nezakonito stečenoj imovini te njenom privremenom oduzimanju i oduzimanju) autori uvode značajne metode u otkrivanju nezakonitih aktivnosti kriminalnog poduzetništva. Na istom mjestu se bave i pitanjem metoda procjene i utvrđivanja stvarnog obima nezakonito stečene imovine, što se čini značajnim ako se zna da je jedna od glavnih metoda prikrivanja stvarnog porijekla imovine „miješanje“ ilegalnih sa zakonito stečenim sredstvima. Elaborirajući funkcije strateške finansijske istrage, autori potvrđuju svoj ranije izneseni stav da ove dvije vrste finansijskih istraga trebaju biti uzajamno zavisne, te naglašavaju da se ovaj cilj može postići jačom interakcijom između istražitelja na terenu i onih koje rade na naučnom istraživanju ovih pojava.

Posljednje poglavlje ove knjige (*The prospects of financial investigation*) govori o izgledima finansijskih istraga u otkrivanju kriminalnog poduzetništva odnosno istraživanju kriminala. Na ovom mjestu autori postavljaju pitanje da li ovaj pristup treba biti samostalan ili integriran u druge oblike krivičnih istraga, te nakon kraćeg osvrta na prethodna poglavlja ponovo naglašavaju svoj stav o potrebi multiagencijskog pristupa u istraživanju kriminaliteta, čiji integralni dio trebaju biti i finansijske istrage. Govoreći o međunarodnim izgledima finansijskih istraga kriminala, autori u nastavku poglavlja ukazuju da finansijski

orijentirana politika treba biti međunarodnog karaktera uz potrebu razvijanja harmoniziranog informacionog sistema za podršku provođenja finansijskih istraga širom svijeta.

U zaključnim zapažanjima autori upozoravaju da će budući razvoj finansijskih istraga u mnogim aspektima uticati na organizaciju agencija za provođenje zakona, posebno u domenu ljudskih resursa gdje će, prema mišljenju autora, sve više biti iskazana potreba za visokim standardima obrazovanja, stručnosti i sposobnosti primjene stručnih znanja u israživanju kriminaliteta, u čemu će finansijske istrage igrati značajnu ulogu.

Kratkim pregledom sadržaja knjige "Financial investigation of crime" stiče se dojam da se radi o veoma interesantnom djelu u kojem se pokušava promovisati ideja novog koncepta istraživanja svih pojavnih oblika kriminaliteta, ne samo onog koji se tradicionalno naziva finansijskim kriminalom, već i drugih manifestacija kriminalnog ponašanja u čijem se istraživanju koriste klasične metode otkrivanja i dokazivanja.